

чкової води та природні особливості території. Назви виділених ареалів, в основному, залежать від стану річкових басейнів. Загальними водоохоронними заходами, що їх можна рекомендувати для покращення геоecологічної ситуації в регіоні, в першу чергу, є раціональна організація території (оптимальне співвідношення площ розораних, лучних, лісових та інших видів угідь на конкретному басейні), впровадження ґрунтозахисної контурно-меліоративної організації території, а також встановлення ВЗ та відтворення і створення ПЗС. Крім загальних водоохоронних заходів, кожен ареал потребує застосування конкретних спеціальних заходів: агротехнічних, фітомеліоративних, гідротехнічних, протидефляційних та ін.

Комплекс даних водоохоронних заходів у цілому відображає напрями оптимізації стану річкових басейнів Сумської області, але кожна річка, кожен річковий басейн потребує конкретних дій, характерних для даного водозбору. З цією метою створено схему репрезентативного басейну р. Сумки Сироватсько-Сумсько-Боромлянського позальодовикового ЛПР і запропоновано три блоки з розробки й упровадження водоохоронних заходів. *Перший блок* – це всебічний моніторинг стану річки та її басейну. *Другий блок* – встановлення категорії водоохоронних заходів та їх черговості. *Третій блок* – розробка конкретних рекомендацій з упровадження водоохоронних заходів. Представлений репрезентативний басейн р. Сумки можна використати як приклад розробки рекомендаційних водоохоронних заходів з метою оптимізації стану річкових басейнів регіону за умови дотримання певних правил: урахування природно-ландшафтних особливостей конкретної території, дотримання послідовності цих заходів, а також їх принципів і характерних рис.

МІСЦЕ ГЕОГРАФІЇ У СИСТЕМІ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ПЕРЕЛІКУ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ І СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Ю.І. Кандиба, канд. геогр. наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Н.В. Добровольська, канд. геогр. наук, доцент

Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Із прийняттям Кабінетом Міністрів України Постанови «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 [3] кардинально змінилася структура підготовки фахівців за більшістю спеціальностей у вищих навчальних закладах України.

Однією з найбільш «реформованих» спеціальностей виявилася «Географія», вивчення якої до 2016 р. відбувалося у межах напряму 6.040104 «Географія» підготовки бакалаврів. У 2016 р. всі спеціальності геологічного та географічного напрямів були об'єднані у спеціальність «Науки про Землю». Такий підхід є незрозумілим і нелогічним, оскільки ознакою розвитку будь-якої сфери діяльності чи галузі є диверсифікація її структури та поглиблення спеціалізації.

Крім того, методологія геологічних та географічних наук є зовсім відмінною, щоб об'єднувати їх у єдину спеціальність. Зведення наук геологічного та географічного напрямів навіть не до однієї галузі знань, а до однієї спеціальності призведе до підготовки «фахівців», які матимуть поверхневі знання з великої кількості різних за змістом та спрямованістю навчальних дисциплін.

У найгіршій ситуації опинилася суспільна географія, яка із спеціальності 8.04010402 «Економічна та соціальна географія» перетворилася на спеціалізацію у межах спеціальності 103 «Науки про Землю» на рівні підготовки магістра. При цьому економічна та соціальна географія отримала статус спеціалізації і в рамках спеціальності 051 «Економіка». З одного боку, входження до складу природничих наук і соціальних та поведінкових наук розширює об'єктно-предметну сферу економічної та соціальної географії, однак при цьому втрачається цілісність географічної науки. Та й сам термін «географія» взагалі вилучений з переліку спеціальностей. При цьому не було враховано значення соціально-економічної географії як комплексної науки, яка знаходиться на стику природничих та суспільних наук, широко застосовує міждисциплінарний підхід, характеризується цілісним сприйняттям дійсності та розумінням нерозривності природи, суспільства і господарства. Географічне мислення необхідне для формування цілісної картини розвитку тих чи інших територій під впливом різноманітних чинників, виявлення регіональних відмінностей соціально-економічних процесів з їх складними причинно-наслідковими зв'язками.

Аналізуючи проекти Стандартів вищої освіти бакалавра та магістра наук про Землю, можна зробити висновок, що географії відводиться другорядна роль у їх складі [4]. Особливо це стосується економічної та соціальної географії, яка «губиться» не лише серед наук про Землю, а й «розмивається» у самій географії, де пріоритетного значення набуває комплекс фізико-географічних дисциплін (власне фізична географія, геоморфологія, метеорологія, кліматологія, гідрологія, океанологія та ін.). Це може призвести як до занепаду суспільної ланки географічної науки в цілому, так і обмеження власне фізико-географічної складової внаслідок посилення блоку її галузевих дисциплін. Таким чином, спостерігається процес диференціації у географічній науці, ослаблення її синтезуючої ролі у дослідженнях системи «Природа – Населення – Господарство».

Слід зазначити, що процеси диференціації та інтеграції у географічній науці неодноразово змінювали один одного протягом XIX – XX століть. Процес диференціації географії у першій половині XIX ст., зумовлений виокремленням і розвитком галузевих географічних дисциплін, який ніс у собі загрозу зникнення географії як науки, навпаки, логічно завершився наприкінці XIX – на початку XX ст. формуванням методологічних основ географічної науки, що ґрунтувалися на ідеях загального землезнавства (А. Гумбольдт), антропоцентризму (К. Ріттер, Ф. Ратцель), хорологізму (К. Ріттер, А. Геттнер), географічного синтезу (В. Докучаєв, Г. Висоцький, Г. Морозов, Л. Берг та ін.). За цими різними за сутністю підходами простежувалося формування двох гілок географічної науки – природничої загальноземлезнавчої та суспільної країнознавчої, між представниками яких точилися дискусії з приводу об'єкта, предмета, завдань географії.

У ХХ ст. західна (європейська та американська) географічна наука розвивалася переважно з виокремленням фізико-географічних дисциплін та поглибленням їх спеціалізації, а власне географія набувала все більш антропоцентричного характеру, входячи до системи суспільних наук. Щодо радянської географії, то вона перетворилася в розгалужену систему наук, позбавлену однобічності, властивої більшості зарубіжних національних шкіл [1]. Фізична та економічна географія розвивалися як дві більш-менш рівноправні гілки єдиної комплексної науки.

У світлі нового переліку галузей знань і спеціальностей показовим є обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю «Науки про Землю» у 2016 р. Виходячи зі змісту Стандарту вищої освіти бакалавра Наук про Землю, мали б посилитися позиції освітньої програми «Геологія» та стати слабкішими позиції освітньої програми «Географія». Однак у багатьох ВНЗ України при загальному скороченні кількості бюджетних місць бакалаврів географія значно обійшла геологію. Зокрема, Київський національний університет імені Тараса Шевченка отримав 54 бюджетні місця на освітню програму «Економічна географія», 36 місць – на природничу географію, 17 місць – на геологію. Львівський національний університет імені Івана Франка отримав 70 бюджетних місць на освітню програму «Географія» і лише 2 – на геологію. Подібна ситуація склалася і в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова, де на географію було виділено 23 бюджетні місця, а на геологію – 5, та в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (відповідно 46 і 18 місць) [2].

Результати набору абітурієнтів на 1 курс на спеціальність «Науки про Землю» в цілому підтвердили відповідність кількості заяв кількості бюджетних місць. Тобто, як і раніше, географія користується значно більшою популярністю серед абітурієнтів, ніж геологія. Однак зведення цих двох наук в одну спеціальність «Науки про Землю» могло відвернути багатьох абітурієнтів, які звикли до шкільного предмету «Географія», а науки про Землю сприймають як щось абстрактне і не зовсім зрозуміле. Та й сама назва спеціальності «Науки про Землю» видається не зовсім вдалою, адже передбачає в першу чергу наукову роботу, тоді як більшість студентів у перспективі хотіли б отримати професію, пов'язану з практичною діяльністю.

Тому, на наш погляд, створюється об'єктивна причина виділення географії в окрему спеціальність, що підтверджується як кількістю бюджетних місць, так і показниками вступу абітурієнтів, які прагнуть оволодіти саме цією спеціальністю у галузі наук про Землю.

Пріоритетне значення, на наш погляд, має надаватися економічній та соціальній географії, дослідження якої дозволяють обґрунтувати складні просторово-структурні та динамічні закономірності і трансформації сучасних суспільно-географічних процесів, сприяють вирішенню проблем регіонального соціально-економічного розвитку. Про значущу роль суспільно-географічних досліджень та їх ефективність свідчить статистика: більше третини захищених дисертацій в географічних науках припадає саме на спеціальність 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Література

1. Исаченко А.Г. Развитие географических идей / Анатолий Григорьевич Исаченко. – М.: Мысль, 1971. – 416 с.
2. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для ВНЗ сфери управління МОН України // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/vstupna-kampaniya-2016/obsyag-derzhavnogo-zamovlennya-na-pidgotovku-faxivcziv-z-vishhoyu-osvitoyu-dlya-vnz-sferi-upravlinnya-mon-ukrayini.html>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?doc id=248149695>
4. Стандарт вищої освіти бакалавра Наук про Землю (проект) // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>

ЕКОГЕОСОФІЯ – ГЕОСОФІЯ АНТРОПОГЕНІЗОВАНОГО ЛАНДШАФТУ

Ю.О. Кисельов

*докт. геогр. наук, проф., зав. кафедри геодезії, картографії та кадастру
Уманського національного університету садівництва*

Вплив господарської діяльності людини на природне середовище, що продовжує тенденцію до зростання, спонукає до вивчення з географічних позицій як матеріальних компонентів, так і духовної сфери найдавніше освоєних фрагментів земної поверхні. Духовна складова модифікованого людською діяльністю геопростору є об'єктом *екологічної геософії*, або *екогеософії*. Предметом екогеософічних досліджень є чинники генези духовної сфери антропогенізованого земного простору (антропогенізованих ландшафтів).

Одна з наймолодших наукових дисциплін – екологічна геософія – спирається на методологічні основи як географії, так і екології; водночас вона наскрізно пронизана філософською думкою. Її методологічну основу становлять закони діалектики, антропогеографічний, хорологічний, ландшафтний, ноосферний, синергетичний, пасіонарний та низка інших наукових підходів, закони й принципи сучасної екології, концепції сталого (підтримуваного, збалансованого) розвитку та ландшафтно-етнічної взаємодії тощо.

Традиційна геософія ХХ ст. (Е. Банзе, А. Піскозуб та ін.) орієнтована на вивчення недавно залучених до Ойкумени фрагментів геопростору та визначення їхнього місця в ньому. До сфери її інтересів входить також диференціація людського простору у світлі концепції ландшафтно-етнічної взаємодії. Екогеософія досліджує, передовсім, найбільш освоєні території, а отже – найбільш антропогенізовані ландшафти. Так само ми переконані, що при цьому не відбувається жодної підміни геоекологією екогеософії, оскільки саме остання акцентує на категорії духу, зокрема – в нашому випадку – на стані духовної складової геопростору.

Ще з античних часів ставалися екологічні катастрофи регіонального та локального масштабів. Зокрема, йдеться про спровоковану діяльністю людини де-